

FONDĒTO PENSIJU SHĒMU NOZĪME PENSIJU NODROŠINĀŠANĀ: LATVIJAS UN VECO ES VALSTU PIEREDZE

Importance of Funded Pension Schemes in Provision of Pensions: the Experience of Latvia and the Old EU Countries

Jekaterina Jefremova

Latvia

Abstract. During the past 20 years, pension reforms in the EU countries have lowered pension benefits. As a consequence of reforms each person's responsibility for the result has increased. Examples of such reforms are those in Latvia (1995–2001), Germany (2001–2004) and the Netherlands (2004–2010). The essential part of future pension sufficiency is based on funded pension schemes, which are expected to prevent poverty and ensure the replacement of sufficient income in old age.

The government defines a significant role to funded pension schemes. It is important to take into consideration major structural weaknesses in relation to social security. This includes such aspects as security and payment levels, risk management of savings and payment phases, tax implications and necessity of pension plan monitoring. These are all the problems to be solved in order to draw funded schemes as an integral part of retirement security among investors.

This paper investigates the importance of funded pension schemes in securing pension in Latvia and in some old EU countries.

Keywords: pension fund, pension reform, funded pension schemes.

Ievads

Introduction

Vairākās pasaules valstīs izmanto pensiju sistēmu, kura balstās uz „solidaritātes paaudzes” principu, kad pensijas tiek izmaksātas no strādājošo iedzīvotāju obligātiem iemaksājumiem. Šī sistēma rietumu valstīs tiek saukta, kā „Pay as You Go” (PAYG). Šis ir tā saucamais pirmais balsts jeb pamats esošo pensiju sistēmām vairākās valstīs. Kaut gan „pirmais balsts” paliek aizvien nestabilāks. Šī situācija saasinās attīstīto valstu iedzīvotāju novecošanās dēļ, kā rezultātā samazinās darbspējīgo iedzīvotāju skaita attiecība pret pieaugošo pensionāru skaitu (Bovenberg, 2007). Vidējā dzīves līmeņa izmaiņas pieprasa aizvien lielākas pensiju izmaksas. Tādā veidā palielinās valdības pienākumi, kas ir saistīti ar pensionāriem un pieaugošo obligāto pensiju izmaksājumu apmēru jeb valsts tēriņu pieaugumu, finansējot pensiju sistēmu PAYG. Problēmas

risinājums ir pāreja pie daudz mūsdienīgākas un efektīvākas sistēmas – „otrais balsts”, kura pamatojas uz ieguldījumiem un šo aktīvu investīciju iespējām, kā arī iedzīvotāju brīvprātīgo pensiju ieguldījumiem jeb trešo pensiju sistēmas līmeni.

Pētījuma mērķis ir izvērtēt fondēto pensiju shēmu nozīmi pensiju nodrošināšanā Latvijā un atsevišķās ES valstīs.

Pētījuma objekts ir Latvijas, Vācijas un Nīderlandes pensiju sistēmu modeļi.

Izmantojot monogrāfisko pētījuma metodi, tika veikta objekta detalizēta izpēte, balstoties uz plašu literatūras apskatu. Loģiskās analīzes rezultātā tiek teorētiski pētīti pensiju sistēmas darbību ietekmējošie faktori.

Kā informatīvā bāze pētījuma veikšanai ir izmantoti Nīderlandes un Vācijas banku statistikas dati, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras dati. Atsevišķi skaitļi ir iegūti no ekspertiem, izmantojot ziņu aģentūras un interneta resursus. Darba metodoloģisko pamatu veido Latvijas un pasaules vadošo zinātnieku darbi pensiju sistēmu izpētē.

Lielu ieguldījumu ar pensiju sistēmu saistītos pētījumos Latvijā ir sniedzis Edgars Voļskis. 2008. gadā viņš ir aizstāvējis disertāciju par tēmu: “Pensiju sistēmas pilnveidošanās problēmas Latvijā”. Viņam pieder vairāki zinātniski raksti par globālajiem pensiju krīzēm visā pasaulē, par fondētām pensiju shēmām un 2011. gadā izdotā grāmata "Pensiju sistēmas darbības pamatnostādnes".

Pasaules pensiju sistēmu pētnieks ir vācu profesors Axel Börsch-Supan. Viņa pētījumi balstās uz mikro un makroekonomikas ietekmi uz sabiedrības novecošanos un to saistītām problēmām, kā arī uz pasaules pensiju sistēmu reformu jautājumiem.

Globālie pensiju sistēmu modeļi *The global models of pension*

Vairākas industriāli attīstītās valstis pensiju sistēmas pamatā izmanto vienu no organizatoriskajiem modeļiem: angļu – sakšu jeb Beveridža modeli vai kontinentālo – Bismarka modeli. (Borsch-Supan, 2007)

Beveridža modelim ir raksturīgs augsts algas īpatsvars IKP (apjomā no 60 līdz 65%), mērena līdzekļu daļa, kas tiek rezervēta uz obligāto pensiju apdrošināšanu (aptuveni 12-14% no algas apmēra vai 6-7% no IKP), papildus korporatīvie līgumi (nevalstiski) pensijas apdrošināšanai (aptuveni 3-4% no IKP). Kopumā pēc obligātās un brīvprātīgās pensiju apdrošināšanas, vairākumam strādājošo, kuru darba algas apmērs ir tuvu valsts vidējam darba algas līmenim, pensijas apmērs sastāda 50% no pēdējās algas apmēra. Šo valstu pilsoņu personisko ieguldījumu apjoms vecumdienās ir pietiekoši augsts.

Bismarka modelim piemīt (Vācija, Itālija, Austrija, Francija): mazāks algas īpatsvars no IKP (aptuveni 45-50%), augsta rezervējamo līdzekļu daļa obligātajā pensiju apdrošināšanā (10-15% no IKP), kā arī papildus korporatīvo līgumu (nevalstiski) pensiju apdrošināšana (2 -3% no IKP). Pēc obligāto un brīvprātīgo pensiju apdrošināšanas vairākuma strādājošo pensijas apmērs sastāda 70% no vidējā darba algas līmeņa valstī. Šai valstu grupai ir raksturīgi nozīmīgi lieli personisko ieguldījumu apjomi.

Pēdējā laika tendences pasaules valstu pensiju sistēmās ir negatīvi ietekmējušās no iedzīvotāju novecošanās procesa un zemajiem dzimstības rādītājiem. Ir samazinājies darbspējīgā vecumā esošo iedzīvotāju skaits vairumā Eiropas, Ziemeļamerikas un Dienvidamerikas valstīs. Lai rastu risinājumu pieaugošajai krīzei, lielākā daļa valstu, kurās ir novērojama darbspējīgā vecumā esošo iedzīvotāju skaita samazināšanās un kuras pieredzējušas izmaiņas politiskajā un ekonomiskajā sistēmā, 20. gadsimta beigās veica reformas savās pensiju sistēmās un ieviesa 3 līmeņu sistēmu ar papildu 2. un 3. pensiju līmeņiem, kas dod iespēju strādājošiem indivīdiem uzkrāt daļu no saviem sociālās nodrošināšanas maksājumiem savām nākotnes pensijām (Volskis, 2009)

Starptautiskās finanšu pakalpojumu kompānijas Allianz 2014. gadā publiskotajā Pensiju Ilgtspējas Indeksā Latvijas pensiju sistēma atzīta par devīto ilgtspējīgāko 50 pasaules attīstītāko valstu vidū un saņēmusi visaugstāko vērtējumu starp Austrumeiropas reģiona valstīm. Par visilgtspējīgāko pasaulē atzīta Austrālijas pensiju sistēma, otrajā vietā ierindota Zviedrijas, bet trešajā – Jaunzēlandes pensiju sistēma. Nīderlandes pensiju sistēma ierindota 5. vietā, bet Vācijas – 6. vietā. (2014 Pension Sustainability Index)

Allianz pētījums veikts, analizējot valstu demogrāfisko situāciju, pensiju sistēmas modeli un tā finansējuma avotus. Salīdzinājumā ar iepriekšējo pētījumu, kas tika veikts 2011. gadā, Latvijai izdevies savas pozīcijas uzlabot par divām vietām.

Latvijas pensiju sistēmas modelis *The model of pension system of Latvia*

Latvijā ir izveidota un darbojas trīs līmeņu pensiju sistēma, ko reglamentē „Valsts fondēto pensiju likums”. Mūsdienās 3 līmeņu pensiju sistēma ir viena no efektīvākajām un progresīvākajām pensiju sistēmām pasaulē, to ir pierādījusi pensiju sistēmas prakse attīstītajās Eiropas Savienības valstīs. Tās galvenais mērķis ir radīt finansiāli stabilu un efektīvu, uz individualizētām sociālās apdrošināšanas iemaksām balstītu pensiju sistēmu, kas nodrošinātu tādu pensiju apjomu vecumdienās, kas atkarīgs no iepriekšējā laika periodā veiktajām iemaksām un tādējādi veicinātu sociālās apdrošināšanas iemaksu palielināšanos.

Latvija bija viena no pirmajām valstīm Centrālajā un Austrumeiropā, kas uzsāka daudzlīmeņu pensiju sistēmas ieviešanu un pirmā valsts pasaulē, kas ieviesa uz kapitāla uzkrāšanas principiem balstīto nefondēto paaudžu solidaritātes pensiju shēmu. Šīs sistēmas fundamentālais mērķis bija dot iedzīvotājiem pārliecību un ekonomiskās garantijas, ka viņu dzīves līmenis un dzīves kvalitāte vecumdienās nebūs apdraudēta sociālo vai ekonomisko satricinājumu gadījumos. (Adamsons, 2010)

Tā ir apdrošināšanas sistēma, kurā apvienota katra cilvēka personiskā ieinteresētība savu vecumdienu nodrošināšanā un paaudžu solidaritāte. Pensiju sistēmas galvenais princips: jo lielākas sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek veiktas šodien, jo lielāka būs pensija rīt. Visu trīs līmeņu pastāvēšana vienlaikus nodrošina pensiju sistēmas stabilitāti, jo izlīdzina katrā līmenī iespējamo demogrāfisko vai finansiālo risku, kas piemīt katram no šiem līmeņiem.

Visos trīs līmeņos pensijas apmērs ir atkarīgs no veiktajām iemaksām, tādējādi tie, kas iemaksā vairāk jeb atliek pensionēšanos uz vēlāku laiku, iegūst lielākus ienākumus pensijas vecumā. Kopīgā iezīme ir arī tā, ka visos trīs līmeņos šīs iemaksas tiek uzkrātas (nosacīti vai tieši), pelnot procentus un veidojot pensijas kapitālu.

Pensiju sistēmas 2. līmenis tika ieviests 2001. gada 1. jūlijā. Šī līmeņa ieviešana plaši tika diskutēta speciālistu aprindās, kā arī masu informācijas līdzekļos. Par labu fondētajam pensiju līmenim tika izvirzīti 2 galvenie argumenti, kas arī noteica 2. līmeņa realizācijas uzsākšanu.

Kā pirmais iemesls par labu fondētās pensiju shēmas ieviešanai bija plānota demogrāfiskā situācija, jo tuvāko 10 gadu laikā prognozēja demogrāfiskās noslodzes koeficienta samazināšanos un darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita palielināšanos. Kopumā tas uzlabotu situāciju pensiju sistēmas 1. līmenī un ļautu novirzīt daļu no obligātajām sociālajām iemaksām uz fondēto pensiju shēmu.

Kā otrs iemesls par labu fondētajām pensijām tika minēts tas, ka 2. līmeņa uzkrājumi var nodrošināt augstāku aizvietoējuma likmi, nekā 1. līmeņa pensija. Pensiju kapitāls tiks investēts finanšu tirgū un no finanšu tirgus instrumentiem tiks gūti ienākumi, kas palielinās kopējo pensijas kapitālu un attiecīgi arī aizvietojamību. Aprēķinu dati liecināja, ka ieguldījumiem finanšu tirgū būs augstāka atdeve nekā inflācijas procents un vidējais algas pieaugums, kas tieši ietekmē 1. līmeņa pensijas. Līdz ar to pensijas palielinājums būs jūtamāks 2. līmenī nekā 1. līmenī. (Adamsons, 2010)

Pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datiem 2014. gada beigās valsts fondēto pensiju shēmas līdzekļus pārvaldīja septiņi privātie līdzekļu pārvaldītāji, piedāvājot dalībniekiem 20 ieguldījumu plānus. Dalībnieku skaits sasniedzis 1 miljonu 249 tūkstošus. Kopējais uzkrātais kapitāls shēmā 2014. gada beigās bija 2 miljardi un 9 miljoni eiro. Valsts fondēto pensiju līdzekļu pārvaldītāji ir nodrošinājuši vidējo ienesīgumu 5,25 procentu apmērā. Latvijā

bija ieguldīti 669,2 milj. eiro, jeb 36,1% no visiem ieguldījumiem (Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra)

Fondēto pensiju shēmas dalībniekiem, kuri sasnieguši vecumu, kas dod tiesības saņemt vecuma pensiju, 2013. gadā uzsākts piedāvāt jaunu pakalpojumu - valsts fondēto pensiju shēmā uzkrāto kapitālu izmantot dzīvības apdrošināšanas (mūža pensijas) polises iegādei, noslēdzot dzīvības apdrošināšanas līgumu, tādējādi paplašinot izvēles iespējas fondētajā pensiju shēmā uzkrāto līdzekļu izmantošanā.

3. pensiju līmenis Latvijā tika ieviests 1998. gada jūlijā.

Latvijas pensiju 3. līmenī savus pakalpojumus piedāvā privātie pensiju fondi, tomēr papildus tiem arī uzkrājumus pensiju vecumam var veidot ar uzkrājošās dzīvības apdrošināšanas vai citu finanšu uzkrājumu veidu palīdzību.

Privātie pensiju fondi ir viens no būtiskākajiem valsts ekonomikas stabilitātes rādītājiem, kas nodrošina iedzīvotājus pret ienākuma samazināšanos, beidzot aktīvās darba gaitas, un saglabā tiem vēlamo labklājības līmeni arī pensijā.

Pēc Finanšu un kapitāla tirgus komisijas datiem uz 2014. gada beigām Latvijā darbojas 6 privātie pensiju fondi, kas piedāvā 18 dažādus pensiju plānus. Kopumā pensiju 3. līmenī uzkrājumus veido 234 985 dalībnieki jeb 18,8% no pensiju 2. līmeņa dalībnieku skaita. Uzkrātā pensiju kapitāla vērtība sasniedza 280,7 miljonus eiro. Visu pensiju plānu vidējais 1 gada ienesīgums – 5,33% gadā. Latvijā bija ieguldīti 33% no kopējiem aktīviem (Finanšu kapitāla tirgus komisija)

2014. gada vidū stājās spēkā grozījumi likumā „Par privātajiem pensiju fondiem”, kas precizēja kārtību, kādā privātās pensijas kapitālu var nodot norādītai personai (labuma guvējam) pensiju plāna dalībnieka nāves gadījumā. Līdz ar to gan dzīvības apdrošināšanas uzkrājumiem, gan pensiju 2. līmeņa mūža polišu uzkrājumiem ir nodrošināta līdzvērtīga uzkrājumu mantošanas kārtība.

2015. gada 1. janvārī mainījās kārtība, kā fondēto pensiju shēmas līdzekļu pārvaldītāji ietur maksājumus par ieguldījumu plāna pārvaldīšanu, nosakot, ka līdzekļu pārvaldītāja ieturētie maksājumi sastāv no maksājuma pastāvīgās daļas viena procenta apmērā no ieguldījumu plāna aktīvu vidējās vērtības gadā un mainīgās daļas, kas atkarīga no ieguldījumu plāna ienesīguma. Maksājuma mainīgā daļa netiek ieturēta, ja ieguldījumu plāna ienesīgums pārskata gadā ir bijis zemāks par triju mēnešu EURIBOR likmi. Līdz ar Saeimas veiktajām fondēto pensiju likuma izmaiņām pensiju fondu pārvaldītāji ir motivēti nodrošināt pienesumu nākotnes pensionāriem.

Vācijas pensiju sistēmas modelis *The model of pension system of Germany*

Pensiju sistēma Vācijā sāka veidoties 19.gs. sākumā tā ietvēra sevī tikai valsts apdrošināšanu, bet pēc Lielā Tēvijas kara papildinājās ar ražošanas un privāto sistēmu.

Vācija ieņem otro vietu pēc iedzīvotāju skaita, kuri ir vecāki par 65 gadiem. Ceturtā daļa Vācijas iedzīvotāju – pensionāri.

Vācijas pensiju sistēmu modelis raksturīgs Austrijai, Itālijai, Francijai un vairākām citām Rietumeiropas valstīm. Kopumā Vācijas vecumdienu nodrošināšanas sistēmas raksturojas ar dažādu atsevišķu sistēmu līdzpastāvēšanu. Mūsdienās šīs dažādās sistēmas ievērojami atšķiras viena no otras, piemēram, pēc apdrošināto personu loka, pēc finansēšanas principiem un pakalpojumu pabalstu sniegšanas, organizācijas struktūras, kā arī aizsardzības līmeņa, uz kurām tiecas šīs struktūras. Neskatoties uz esošām ievērojamām atšķirībām, pensiju sistēma Vācijā raksturojas kā trīs pakāpju sistēma.

Uz pirmo līmeni attiecas tās atsevišķās sistēmas, kuras funkcionē uz likumdošanas normām un ir obligātas noteiktam personu lokam. Vācijā kopumā ir 4 tāda tipa obligātās sistēmas:

- likumā noteiktā pensijas apdrošināšana jeb sistēma, kura ir obligāta strādājošiem un ierēdņiem, kā arī noteiktām pašnodarbināto kategorijām (piemēram, mākslas darbinieki, publicisti un individuālās ražošanas speciālisti, mājsaimnieki utt.);
- ierēdņu pensijas nodrošināšana, kura ir obligāta valsts struktūrās;
- palīdzība fermeriem vecumdienās, kura nosaka obligātu sistēmu visiem fermeriem, kā arī viņu ģimenēm;
- pensijas nodrošinājums pēc profesijas grupām, kura ietver sevī obligātu sistēmu brīvo profesiju pārstāvjiem (ārsti, aptiekāri, veterinārārsti, arhitekti utt.).

Uz otro pensiju apdrošināšanas līmeni attiecas vecumdienu nodrošinājums no uzņēmumiem. Tie, kuri strādā lielos uzņēmumos, saņem klāt vēl arī korporatīvo jeb darba pensiju. Šīs pensijas saņemšana ir iespējama, ja uzņēmumā ir izveidota pensiju kase, par kuru abpusēji ir vienojušās gan arodbiedrība, gan administrācija. Darba pensija ir atkarīga no darba devēja peļņas un darbinieka stāža. Tās var būt ne tikai algas, bet arī prēmijas, dāvinājumi un atvaļinājuma izmaksas. Korporatīvās pensijas ieguldīšanas princips ir labi uzskatāms – vai darba devējs patstāvīgi izveido finanšu uzkrāšanas fondu saviem strādniekiem, vai arī noslēdz līgumu ar organizāciju, kura sniedz šāda veida pakalpojumus. Pēc visām pensiju sistēmas reformām esošais mehānisms palika bez izmaiņām. Galvenais jaunievedums ir tas, ka

pašiem darbiniekiem ir atļauts darboties savas pensijas papildus finansēšanā un svarīgs noteikums korporatīvajā apdrošināšanā ir ieguldījumu saglabāšana kompānijas bankrota gadījumā. Darba pensiju saņem apmēram puse Vācijas pensionāru.

Trešais līmenis- tās ir rūpes par savām vecumdienām ar privātiem līdzekļiem. Uz šo līmeni attiecas visas privāto ieguldījumu kapitāla formas. Tipiskākās privāto pensiju kapitāla formas iekļauj sevī līguma noslēgšanu par dzīvības apdrošināšanu ar mērķi uzkrāt līdzekļus vai individuālā līguma noslēgšana par pensijas nodrošinājumu.

Pensionāra miršanas gadījumā viņam paredzēto valsts pensiju var saņemt sieva vai nepilngadīgie bērni, bet šī pensija būs daudz mazāka. Arī darba devējs bijušā darbinieka pensiju izmaksās viņa ģimenei. Privāto pensiju var novēlēt jebkuram.

Privātie pensiju ieguldījumi palīdz palielināt pensijas apmēru, kuru arvien biežāk izmanto Vācijas pilsoņi. Taču nevar teikt, ka tikai attiecīgā slāņa un ienākuma iedzīvotāji izmanto šos noguldījumus, jo šajās programmās piedalās gandrīz visi iedzīvotāju slāņi. Kopš tā brīža, kad sāka parādīties problēmsituācijas valsts pensiju sistēmā, papildus apdrošināšanās paliek aizvien populārāka iedzīvotāju vidū. Tiek izmantoti dažādi apdrošināšanas veidi, kuru rezultātā tiek uzkrāti naudas līdzekļi, piemēram:

1. dzīvības apdrošināšana – iedzīvotājs noteiktu laika periodu veic regulārus iemaksājumus, kur termiņam beidzoties, tie tiek izmaksāti kopā ar peļņu no procentu likmes. Ir arī dažādi dzīvības apdrošināšanas veidi: kapitāla dzīvības apdrošināšana vai fondu jeb vērtspapīru dzīvības apdrošinājums. Šajos gadījumos ieguldītie līdzekļi tiek investēti fondos vai akcijās ar mērķi peļņas maksimālai saņemšanai. Privātā pensiju apdrošināšana tiek realizēta pēc tāda paša principa kā „klasiskā” pensija. Tas nozīmē, ka atskaitījumi ir nelieli, bet vienmērīgi (ik mēnesi) noteiktā laika termiņā. Atskaitījumu izmērs ir atkarīgs no tā, cik ilgi tie tiek iemaksāti un kādu ieguldījumu līmeni apdrošinātājs vēlas iegūt, sasniedzot pensionēšanās vecumu.
2. „Ristera” pensija – pēc būtības tas ir privātais ieguldījums, kurš savā ziņā tiek finansēts ar valdības atbalstu. (Ferro, 2009). Lai privāto ieguldījumu pensiju programmā izmantotu valsts līdzekļus, tai ir jāatbilst dažādām prasībām: pirmkārt, tai ir jābūt sertificētai. Otrkārt, lai saņemtu sertifikātu un uzsāktu savu darbību, ir strikti jāievēro vairāki noteikumi:
 - iemaksājumiem uzkrāšanas stadijā ir jābūt nepārtrauktiem un informācijai par uzkrājumu daudzumu ir jāatspoguļojas katru gadu;
 - līguma pārdošana vai nodošana pret ķīlu nav iespējama;

- iemaksājumu summa tiek izmaksāta ne agrāk, kā likumā ir noteikts vai arī ne agrāk par 60 gadiem;
- pāriešana pie citas apdrošināšanas kompānijas iespējama tikai noguldījumu veikšanas stadijā.

„Ristera” pensija var tikt izmantota gan privātajos pensiju ieguldījumos, gan korporatīvo pensiju atbalstam.

2014. gada beigās Vācijā darbojas 142 privātie pensiju fondi. Privātajos pensiju fondos uzkrātā pensiju kapitāla vērtība sasniedza 143,348 miljardus eiro (Fachverband für betriebliche Altersversorgung)

Šobrīd Vācijas pensijas līmenis sastāda apmēram 70%. Tas nozīmē, ka karjeras beigās iedzīvotājs vidēji saņems 70% no saviem iepriekšējiem ienākumiem. Valdības uzdevums šobrīd ir pensiju uzturēšana 64% līmenī. Turklāt ir ieplānots, ka strādājošo ieguldījumu apmērs līdz 2020. gadam nedrīkst pārsniegt 20%, bet līdz 2030. gadam – 22% no algas apmēra. Tādā veidā, papildus finansiālā pensijas nodrošinājuma kopsumma sastādīs ne mazāk kā 70%.

Piemērojamā trīs līmeņu koncepcija, kura sastāv no dažādiem pozitīviem un uzkrājuma veidu elementiem, labi ir ieviesusies šīs valsts praksē. Vācijas pensiju sistēmas pieredze stipri ietekmē vairāku Eiropas valstu attīstītās un formētās pensiju sistēmas.

Nīderlandes pensiju sistēmas modelis *The model of pension system of the Netherlands*

Nīderlandes esošā pensiju sistēma sastāv no divām atsevišķām sastāvdaļām (komponentēm): valsts vecuma pensijas nodrošināšana (AOW), kā arī privātās papildus pensiju shēmas. Privātās pensiju shēmās ietilpst: darba dēvēja brīvprātīgas iemaksas darbinieku labā un privātie personu ieguldījumi.

Saskaņā ar pamata (valsts) pensijas nodrošināšanas sistēmu, katram šīs valsts pilsonim ir tiesības uz pamata pensiju, sasniedzot 65 gadu vecumu. Šīs pensijas apmērs ir atkarīgs no nodzīvotā gadu ilguma šajā valstī, protams, no iepriekšējās nodarbošanās, vai arī dokuments par pensijas iemaksu veikšanu. Šo pensiju avots ir sociālā nodrošinājuma veiktie iemaksājumi, kuri tiek iekasēti pirmās shēmas izmaksu ietvaros pie esošā nodokļa (Duijn et al., 2013)

Lai palielinātu pamata pensijas apmēru, vairākums darba devēju un strādājošo iedzīvotāju iegulda pensiju fondos savus attiecīgos iemaksājumus, kuri nākotnē saņemot pamata pensiju, ļauj saņemt arī uzkrātos papildus līdzekļus. Bieži vien lielākajām firmām ir izveidoti pašām savi privātie pensiju fondi (Philips, Shell, Uniliver). Nīderlandes pensiju fondos tiek uzkrāti iespaidīgi finanšu līdzekļi un tiek uzskatīts, ka šo līdzekļu summa pēc to apmēra ir otrā lielākā visā pasaulē.

Valsts pamata pensija tiek finansēta uz sociālo apdrošināšanas iemaksājumu rēķina pēc pirmās shēmas izmaksu ienākumu nodokļa (pirmās shēmas ietvaros ienākuma nodokļa izmaksas). Pašas no sevis noteikto iemaksājumu summas no nodokļu bāzes netiek izlasītas. Saskaņā ar esošo likumdošanu jebkuram algotajam strādniekam, sasniedzot 60 gadu vecumu, ir tiesības saņemt pensiju, kura sastāda ne vairāk kā 70% no darba algas līdz pensijas vecumam. Savukārt kopējais pensiju iemaksājumu apjoms nedrīkst pārsniegt 2% no gada kopējās algu summas.

Atkarībā no konkrētās pensiju shēmas, kura tiek pieņemta kādā no uzņēmumiem, izmaksu periods tiek noteikts starp darba devēju un darbinieku. Katrā uzņēmumā darbojas sava pensiju shēma, kuras ietvaros tiek regulēti savi noteikumi un iemaksājumu apmērs. Iemaksājumu izmaksas uz vienāda pamata netiek sagatavotas. Taču noteiktās shēmās summas pilnībā izmaksā darba devējs.

Tā kā atšķirīgās pensiju shēmas nenodrošina pietiekoši lielu pensiju apmēru, tad iemaksājumu apmērs pilnīgi tiek izmaksāts pēc nodokļu aplikšanas bāzes. Darba devēju kompāniju iemaksātās summas pensiju uzkrājumos ir pēc standarta 35% likmes no uzņēmuma ienākuma nodokļa. Pensiju iemaksājumi, kuri izmaksāti no algotajiem strādniekiem, tiek izskaitīti no nodokļu aplikšanas bāzes pēc parastā progresīvā personiskā ienākuma likmes, kura sasniedz līdz pat 60%.

Dažos gadījumos pensiju fondi, kuri ir uzkrājuši nozīmīgus finanšu līdzekļus savu nākotnes pensiju nodrošināšanai, neprasa pensijas iemaksu veikšanu noteiktā laika periodā, saskaņā ar noteiktās pensiju shēmas apmēriem. Tas nozīmē, ka īslaicīgā termiņa saistību pagarināšana pensijas iemaksu izmaksāšanā nav saistīta ar darba devēja un darba ņēmēja jebkādiem reālu nodokļu atvieglojumiem. Nodokļu atvieglojumi darbojas, taču tikai tajos pensiju fondos, kuru iemaksām ir noteikts raksturs.

Privātie pensiju fondi pilnībā tiek pakļauti uzņēmuma ienākuma nodokļa aplikšanai. Organizāciju privātie pensiju fondi tiek izmantoti direktoru un lielo akciju kompāniju nākotnes pensiju nodrošināšanai, t.i., galvenokārt tām personām, kuru īpašumā ir 100% akcijas savos uzņēmumos. Tādā veidā iegūtās pensiju fondu iemaksas, kā arī ienākumi vai investīciju ceļā izveidotie personiskie uzkrājumi netiek aplikti ar nodokli. Ar nolūku uzņēmuma ienākuma nodokļa nomaksai pensiju izmaksas tiek izskaitītas no izdevumu apmēra, kuras izskaita no nodokļu aplikšanas bāzes.

Kaut gan darba devējiem ar likumu nav noteikts pienākums piedāvāt pensiju shēmu saviem darbiniekiem, šīs iemaksas ir veiktas vairāk nekā par 95% no visiem darbiniekiem.

2014. gada beigās Nīderlandē darbojas 365 privātie pensiju fondi. Uzkrātā pensiju kapitāla vērtība sasniedza 135 miljardus eiro un tikai 14% no aktīvu

kopsummas tika ieguldīta Nīderlandē. Visu pensiju plānu vidējais 2014. gada ienesīgums – 12,3% (Toezichtgegevens pensioenfondsen). Interessants fakts, ka pēdējo 10 gadu laikā pensiju fondu skaits ir sarucis par 60%. Iemesli ir tādi kā, investīciju un IT izmaksu pieaugums, kā arī stingrāko noteikumu ieviešana.

Secinājumi **Conclusions**

Pēdējo 20 gadu laikā veiktās reformas sociālās drošības jomā viesušas plašas pārmaiņas arī pensiju sistēmas uzbūvē un saturā. Pirmā līmeņa pensiju sistēmas pakāpeniski aizstājuši fondētie instrumenti, piemēram, pensiju fondi un uzkrājošās apdrošināšanas produkti, valsts tiešo pensiju plānu vietā nākuši uz individuālo iemaksu apjomu balstītie pensiju plāni.

Pašreizēja fondēto pensiju shēmu nozīme dažādās ES dalībvalstīs ir ļoti atšķirīga ne tikai attiecībā uz to ieguldījumu pensionāru kopējos ienākumos, bet arī attiecībā uz aktīvo dalībnieku nodrošināšanas līmeņiem, shēmu attīstības pakāpi un uzkrāto fondu lielumu.

Latvijas pensiju sistēmas reforma noslēdzas 2001. gadā. Pensiju sistēmā tika iekļautas valsts fondētas pensiju shēmas. Būtiskā daļa no nākotnes pensiju pietiekamības ir balstīta uz šīm shēmām, no kurām tiek gaidīts, ka tās palīdzēs izvairīties no nabadzības, kā arī nodrošinās pietiekamu ienākumu aizstāšanu.

Latvijas valsts pensiju sistēmu augstais novērtējums Allianz pētījumā saistīts arī ar to faktu, ka ticis palielināts iemaksu apjoms 2. pensiju līmenī, lai kompensētu krīzes laikā samazināto iemaksu apjomu, samazinātu spiedienu uz sociālās apdrošināšanas sistēmu un minimizētu risku, ka, iestājoties pensijas vecumam, iedzīvotāju ienākumu līmenis samazinās zem nabadzības robežas.

Autore uzskata, ka Latvijas daudzlīmeņu pensiju sistēma ir ļoti jauna, salīdzinājumā ar citu Eiropas Savienības valstu realizētajiem pensiju sistēmām. Pensiju fondos nav uzkrāti tik iespaidīgi finanšu līdzekļi kā Nīderlandē un Vācijā. Tikai 18,8% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem veido brīvprātīgos uzkrājumus 3. pensiju līmenī. Tātad Latvijas pensiju sistēmas pilnveidošanai un sekmīgai attīstībai ir vairāki šķēršļi: demogrāfiska, fiskāla un informatīva rakstura.

Pozitīvi vērtējams fakts, ka 33% no privāto pensiju fondu kopējiem aktīviem ir ieguldīti tieši Latvijā, tas sekmē valsts attīstību. Savukārt Nīderlandē tikai 14% no aktīvu kopsummas ir ieguldīti valsts iekšienē, kas jau šobrīd rada diskusijas Eiropas ekonomistu vidū.

Valdībai, piešķirot pensiju nodrošinājumā ievērojumu lomu fondētām pensiju shēmām, jāņem vērā šo shēmu konstrukciju svarīgākās vājās vietas saistībā ar sociālo aizsardzību. Tas ietver tādus aspektus kā nodrošinājums un iemaksu līmeņi, daudzo ar līdzekļu uzkrāšanas un izmaksāšanas fāzēm saistīto

risku vadība, nodokļu ietekme un informācijas un pensiju plānu ienesīguma uzraudzības nepieciešamība. Tās visas ir problēmas, kas jārisina, lai pievērstu fondētas shēmas par neatņemamu pensijas nodrošinājuma sastāvdaļu ieguldītāju vidū.

Summary

The importance of the current funded pension schemes in different EU member countries varies greatly not only in relation to their contribution to the pensioners' total income but also in relation to the active participants' provision levels, level of the scheme development and the size of the accrued funds.

The reform of the Latvian pension system was completed in 2001. State funded pension schemes were included in the pension system. A significant part of sufficiency of the future pensions is based on these schemes which are expected to help avoid poverty and to ensure satisfactory substitution of income.

The non-state pension schemes in the industrially developed countries significantly differ one from the other in structure and scale and in their participation provisions and the size of pension disbursements. The common attribute of the non-state pension schemes of the countries is that they are administered by private entities and the state only establishes the legal framework that allows them to function effectively.

References

- Adamsons, V. (2010). Latvijas sociālās sistēmas finansu attīstības iespējas krīzes apstākļos. *Latgales Tautsaimniecības pētījumi. Sociālo zinātņu žurnāls*. Rezekne: RA izdevniecība, Nr.1(2), 7-15.
- Borsch-Supan, A. (2007). *Rational Pension Reform*. The Geneva Papers on Risk and insurance. Issues and Practice. Geneva: *The International Association for the Study of Insurance Economics*, No. 32(4), 427-439.
- Bovenberg, A.L. (2007). *Risk Sharing and Stand-Alone Pension Schemes*. The Geneva Papers on Risk and insurance. Issues and Practice. Geneva: *The International Association for the Study of Insurance Economics*, No. 32(4), 449-467.
- Duijn, M., Masterogiacoma, M., Lindeboom, M., Lundborg, P. (2013). Expected and actual replacement rates in the pension system of the Netherlands: how and why do they differ? *Journal of Pension Economics and Finance*, vol. 12, issue 02, 168-189. Downloaded from http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2F17968_18A9A0F005B5E71ABC7936E8EA0A1791_journals__PEF_PEF12_02_S1474747212000315a.pdf&cover=Y&code=3589c80dde945cae2cf84720c13bb8d5
- Ferro, G. (2009). One Possible Life Insurance Market Response to Ageing. The Geneva Papers on Risk and insurance. Issues and Practice. *The International Association for the Study of Insurance Economics*, No. 34(1), 119-136.
- Volskis, E. (2007). *Challenging Trends in the Global Pension Systems*. *Scientific Papers of University of Latvia. Economy and Management LU*, vol. 711, pp. 58-65.
- De Nederlandsche Bank. *Toezichtgegevens pensioenfondsen*. Downloaded from <http://www.dnb.nl/statistiek/statistieken-dnb/financiele-instellingen/pensioenfondsen/toezichtgegevens-pensioenfondsen/index.jsp>

Jekaterina Jefremova. *Fondēto pensiju shēmu nozīme pensiju nodrošināšanā: Latvijas un veco ES valstu pieredze*

Fachverband für betriebliche Altersversorgung. Aba. Downloaded from <http://www.ab-online.de/docs/attachments/9d5bf724-7605-46c1-84f7-5f7a00b6891f/5B-a-BaFin-Bilanzen-Pensionskassen-Aktiva-2014-Dez.-2015-SD.pdf>

Finansu kapitāla tirgus komisija. *Privato pensiju fondu darbība 2014. gada.* Downloaded from <http://www.fktk.lv/lv/statistika/pensiju-fondi/ceturksna-parskati/832-2014-06-17-privato-pensiju-fondu-darbiba-2014-gada-1-ceturksni.html>

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. *Pārskats par valsts fondēto pensiju shēmas darbību 2014. gadā.* Downloaded from <http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/stradajosajiem/2-pensiju-limenis/parskati-par-valsts-fondeto-pensiju-shemas-darbibu>

2014 Pension Sustainability Index. International Pension Papers 1/2014. Downloaded from https://www.allianz.com/v_1396002521000/media/press/document/other/2014_PSI_ES_final.pdf